

SUVUN KASVIT, PAIKAN KASVIT, GEENIVARAKASVIT

Yhteisöllinen tiedontuotanto ja tiedon jakaminen kasviperintöprosesseissa

Sirkku Pihlman, Maarit Heinonen ja Aaja Peura

Heikki olisi halunnut rippikoulun jälkeen puutarhaoppiin, mutta ei päässyt ikänsä vuoksi. Toista yritystä ei tullut, harmitti. Yläneellä käynnistyi vuonna 2008 museopuutarhahanke, jossa kotiseutumuseon alueelle perustettiin paikkakunnan vanhojen kasvien perinnekasvimaa, ja museotalot saivat vierelleen vanhat perennansa. Heikki hoitaa nyt museopuutarhaa ja omaa perinnekasvipuutarhaansa, hiukan toistenkin puutarhoja, kynnet kasvi- maan mullassa vuosikymmenien tauon jälkeen.

Me kirjoittajat edustamme asiantuntijoita kasviperintöprosesseissa ja tiedämme paljon perinteisten kasvien merkityksistä ja hyödyistä ihmisille. Ihmisen ja kasvien suhteissa on kuitenkin paljon sellaista, jota haluamme ymmärtää paremmin. Tavoitteenamme on myös vaikuttaa kestävään tulevaisuuteen ja tarjota tietoa ja ymmärrystä niistä konkreettisista resursseista, joita on

tarjolla sekä ennakoituissa että ennakoimattomissa ympäristöme muutoksissa. Kysymme, miten kulttuuriperintötyö ja geenivaratyö voivat parhaiten vahvistaa toisiaan ja lisätä ymmärrystä ja osaamista viljelykasvien¹ geneettisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden ylläpitämiseksi siten, että se on elävä osa nykykulttuuriamme myös tulevaisuudessa. Kulttuuriperintötyö kasvaa sekä yhteisöistä että asiantuntijalähtöisesti, geenivarasuojelun käynnistävät asiantuntijat ja viranomaiset. Haluamme, että viranomaiset ja asiantuntijat tiivistävät yhteistyötä erilaisten perinnettä ylläpitävien yhteisöjen kanssa. Vastuualueemme on Suomi, ei nationalistisista syistä, vaan kansainvälisen työnjaon vuoksi.

Tutkimme kasvipäriminnön muodostumisen tekijöitä ja yhteisöllistä tiedontuotantoa asiantuntijoiden ja perinneyhteisöjen vuorovaikutuksena. Yhteisöllinen tiedontuotanto on käsityksemme mukaan merkittävä osa kasvipäriminnön ja myös geenivarojen suojeluprosessia. Tarkastelemme artikkelissa kasveihin liitettyjä merkityksiä, kasvipäriminnön kehkeytymistä toimijaverkostoissa ja kulttuuriperintöyhteisöissä ja myös kasvien itsensä ja asiantuntijoiden roolia näissä prosesseissa. Tapausesimerkkiemme aineistot on kerätty osana geenivara- ja kasvipärimintöprosesseja ja niiden kerryttäminen on osoitus yhteisöille ja yksilöille siitä, että ihmisten kasvokokemukset ja kasvitietous kiinnostavat myös ns. asiantuntijoita. Tarkasteluamme ohjaavat seuraavat kysymykset: Miten kasvit tai paikka kasveineen tulevat niin merkitykselliseksi ihmisten arjessa, että perinteisiä tai erityisiä puutarhakasveja halutaan ylläpitää vuosikymmenestä toiseen. Mikä merkitys kas-

1 Geenivaratutkimuksessa viljelykasvilla tarkoitetaan peltojen ja puutarhojen ravinto- ja koristekasveja. Viljelykasvin erottaa luonnonvaraisesta sen yhteydestä ihmiseen, viljelijään.

vin hoivaajalle on kasvien kytköksellä omaan tai toiseen sukuun tai henkilöön tai johonkin paikkaan? Entä mitä vaikuttaa se, että asiantuntija määrittelee jonkun kasvin merkittäväksi ja vaalinnan arvoiseksi? Miten itse kasvipärimintö kasveina ja niihin liittyvinä kertomuksina, dokumentteina, tapoina ja toimintoina kehkeytyy eri toimijoiden verkostoissa ja kulttuuriperintöyhteisöissä? Millaisia toimijoita näissä prosesseissa on? Mikä on kasvien itsensä rooli, millaiset kasvit ovat mukana, mitkä ominaisuudet ehkä lisäävät niiden mahdollisuuksia tulla koetuksi kasvipärimintönä? Miten organisaatiot kuten yhdistykset, paikallismuseot tai tutkimuslaitokset tai vanhojen kasvien suojelusta vastaavat organisaatiot tai toisaalta puutarha-alan yrittäjät voivat vahvistaa puutarhojen geneettistä ja kulttuurista monimuotoisuutta ja kestävyyttä?

Kulttuuriperintö ja kasvipärimintö

Kasvipäriminnön idea on vasta muotoutumassa, se ei ole vielä saanut selkeää jalansijaa kulttuuriperintöpuheessa. Kuten kulttuuriperintö muutenkin se määrittyy sekä asiantuntijoiden määrittelyjen että monien käytännön toimintojen ja toimijoiden kautta: kasvien ja ihmisten vuorovaikutuksesta, viljelijöiden, suojelijoiden, keräilijöiden, tutkijoiden ja muistelijoiden toiminnoissa. Olemme huomanneet, että kasvipäriminnön tutkiminen voimistaa kasvipärimintöprosesseja. Kasvipäriminnön tutkimista tapahtuu ainakin museologian, etnologian, geenitutkimuksen, kasvitieteen, kielitieteen ja sosiologian kentillä. Museo on osoittautunut merkittäväksi ja luontevaksi toimijaksi kasvipärimintöprosesseissa.

Tämä liittyy ehkä museokentän heterogeenisyyteen ja maantieteelliseen kattavuuteen ainakin Euroopassa. Olennaista on kuitenkin laaja yhteistyö eri alojen osaajien ja paikallisten toimijoiden kesken.²

David C. Harvey määrittelee (kulttuuri)perinnön, *heritage*, nykyisyyskeskeiseksi, tulevaisuussuuntautuneeksi suhteeksi menneisyyteen. Sitä voi skaalata toiminnan laajuuden ja vaikuttamistavan mukaan esim. paikallisiin aktiviteetteihin, kansalliseen arvoretoriikkaan ja kansainvälisten järjestöjen toimesta muotoiltuihin ideoihin. Kulttuuriperintöön kuuluu usein jokin epävarmuus- tai uhkatekijä, jota vastaan käydään perinneargumentteja käyttäen.³ Myös biologisen monimuotoisuuden suojele kumpuaa vahvasti uhkatekijöistä, kuten biologisen kasviperinnön uhkavasta ja todetusta kaventumisesta⁴, joka nähdään vaaraksi myös ihmiselle⁵. Mutta perinneprosessi voi käynnistyä tai pysyä voimissaan myös, kun vain halutaan nostaa esiin jotain omalle yhteisölle arvokkaaksi tai kiinnostavaksi koettua. Tällaista prosessia voi kannustaa esimerkiksi ”ulkoa” osoitettu kiinnostus paikallisille tuttua, ehkä jokapäiväistä asiaa kohtaan.

Kulttuuriperintöä määritellään siis toisaalta yhteisön sisältä päin, toisaalta hallinnon ja asiantuntijoiden toimesta. Kaikki tunnistavat perintöjä omasta asiantuntijuudestaan, toimintaympäristöstään ja arvoistaan käsin. Faron sopimus kulttuuriperin-

2 Heinonen et al. 2014.

3 Harvey 2015, 577–578.

4 Mm. Bartbault 2013.

5 Ympäristötiedon foorumin järjestämässä seminaarissa *Mahtuuko luonto tiivistyvään Turkuun? Kaupunkiluonto terveyden ylläpitäjänä* 11.10.2017 asiaa nostettiin vahvasti esille. Luonnon diversiteetin ylläpito on olennaista ihmisten terveydelle ja vastustuskyvylle. Moninaisuuden köyhtymisestä vedettiin suora linja nykyihmisten yleistyneisiin sairauksiin.

nön yhteiskunnallisesta merkityksestä⁶ määrittelee kulttuuri-perintöyhteisön, jonka jäsenet jakavat yhteisen kiinnostuksen johonkin identiteettinsä kannalta tärkeänä pitämäänsä asiaan, menneisyyden tarjoamaan resurssiin, ja haluavat ylläpitää sitä julkisen toiminnan puitteissa. Faron sopimus kannustaa siis julkiseen toimintaan. Yksi innokas perinnekasviharrastaja ei sen mukaan muodosta perintöyhteisöä, mutta jos hän jakaa tietoaan, vaikuttaa tekemisellään ja löytää kumppaneita, on jo muodostunut yhteisö. Sekä intensiivisesti kasviasioihin paneutuvilla että lahjakkailla sosiaalisilla osaajilla on havaintojemme mukaan suuri merkitys yhteisöllisten kasviperintöprosessien voimistamisessa ja ylläpidossa. Kasviperintöyhteisöjä on Suomessakin laaja kirjo löyhistä yksittäisten kasviharrastajien keskustelufoorumeista kansallisiin yhdistyksiin kuten Maatiainen ry. tai Hyötykasviyhdistys. Näillä voi olla myös asiantuntijarooli kansallisessa viranomaistyönä tehtävässä kasviperinnön suojelutyössä.

Kun kulttuuriperintöprosessia pyritään johtamaan asiantuntija-, virkamies- ja poliittisesta eliitistä käsin, puhutaan nykyisin *auktorisoidusta perintödiskurssista*⁷. Esimerkiksi arkeologit ovat yhdessä virkamiesten kanssa määrittelemässä yhteistä arkeologista kulttuuriperintöä ja rakennustutkijat ja taidehistorioitsijat yhdessä virkamiesten kanssa tärkeintä rakennusperintöä. Sitten annetaan tiedoksi, miten näihin perintöihin tulisi suhtautua. Tämä on osa kansallista arvoretoriikkaa. Vastaavasti biologisen monimuotoisuuden ja sen uhan ja tarvittavien toimenpiteiden määrittely⁸ ovat auktorisoitua diskurssia, sekä kansallista että

6 Council of Europe 2005; Salmela et al.

7 Smith 2006; Enqvist 2016.

8 Vrt. Levin 2013.

kansainvälistä. Ei ole itsestään selvää, ketkä muut jakavat asian-
tuntijoiden kanssa samantapaisen idean näistä perinnoista.

Kulttuuriperintö on ristiriitaista ja kilpailtua ja hankalasti hal-
littavissa ja siihen liittyy yhteiskunnallisia uhkia. Eurooppalainen
kulttuuriperintö nähdään Faron sopimuksessa kaikkien eri kult-
tuuriperintöjen yhdistelmänä, sillä rajoituksella, että niiden arvo-
pohja edistää eurooppalaisia arvoja, kuten rauhaa, ihmisarvoa ja
yhteiskunnallista vakautta. Tämä määritelmä kuvittelee euroop-
palaisen kulttuuriperinnön, jonka arvopohjaa on kontrolloitava.
Kulttuuriperinnön omistajuudesta kiistellään Euroopassakin
ahkerasti. On toisia ryhmiä halventavia perintöjä ja ympäristöä
vahingoittavia perintöjä.⁹ Eurooppalainen perintö on vahvasti po-
liittinen ja taloudellinen käsite. Kasviperintöön puolestaan liittyy
globaaleja kaupallisia, juridisiksi muunnettuja kiistoja ruuantuo-
tannon lisäysmateriaaleista: taimista ja siemenistä. Nämä kiistat
uhkaavat perinteisten ja geneettisesti monimuotoisten kasvikan-
tojen tulevaisuutta. Vastakkain ovat isot kaupalliset kasvinjalos-
tuslaitokset ja pienet perinnekasvitoimijat.¹⁰

Määrittelemme kasviperintö-käsitteen seuraavasti: kasvipe-
rintö tarkoittaa perinneyhteisölle merkityksellisiä kasveja niihin
liittyvine tietoineen, taitoineen ja tarinoineen. Ne ovat kasveja,
joilla on tärkeäksi koettuja kiinnekohtia menneisyyteen ja joiden
halutaan olevan mukana tulevaisuudessa. Tämä saa aikaan
toimintaa ko. kasvien säilymisen ja tunnettuuden puolesta.

Kasviperintö voidaan nähdä Faron hengessä hyödynnettävänä
yhteisöllisenä resurssina. Se näyttää asettuvan vaivatta kulttuuri-

9 Esim. Harvey 2015.

10 Esim. Kloppenburg 1988.

perinnön erityiseksi osa-alueeksi. Siihen liittyy eritasoisia mää-
rittelijöitä, monenlaisia toimijoita arvoineen, globaaleista toimi-
joista omaan kylään. Elävän perinnön käsite voisi toimia erityisen
hyvin kasviperinnön yhteydessä, mutta sen synonyymiksi tarjot-
tu aineeton perintö ei niinkään.¹¹ Kasviperinnössä näemme kes-
keisenä itse fyysisen, ihmisen kanssa elävän, lisääntymiskykyi-
sen kasvin, joka muuntelee geneettisesti ja jonka suhde ihmisiin
muuttuu, mutta säilyy. Kasviperintöprosessissa on toki jo mää-
ritelmämme mukaan erityisiä aineettomia perintöjä, kuten
tavat hankkia kasveja sekä taidot viljellä ja tavat käyttää kasveja.

Perinnekasvit ja geenivarakasvit

Löytöretkistä alkaen ja kiihtyen 1800-luvulla Wardin kasvinkulje-
tuslaitikon¹² kehittelyn jälkeen länsimaisten puutarhojen kasvit
ovat paljolti peräisin eri puolilta maapalloa. Osa näistä kasveis-
ta kotiutui ja geneettisesti sopeutui uusiin kasvupaikkoihinsa.
Viljelykasvimme on siis valikoitu ja jalostettu eri mantereiden
luonnonvaraisista kasveista, osa toki myös paikallisista kasveista
kuten kumina, tyrni tai väinönputki.

Perinnekasvien ja geenivarakasvien käsitteet ovat asiantunti-
joiden määrittämät. Perinnekasvit ovat peltojen ja puutarhojen
vanhoja kasvilajeja ja niiden maatiaiskantoja ja lajikkeita, jotka
ovat pitkän ajan kuluessa osoittaneet mukautumiskykynsä pai-
kallisiin olosuhteisiin. Maa- ja puutarhatalouden geenivarakasvit

11 Aineeton kulttuuriperintö.

12 Stokes 2015.

taas ovat kansainvälisessä biodiversiteettisopimuksessa (CBD)¹³ määritelty erityinen ryhmä ihmiselle hyödyllisiä kasvikantoja tai lajikkeita, joiden perimä tulee ihmisten oman edun vuoksi säilyttää, koska ne ovat esimerkiksi ihmiskunnan ruokaturvan perusta. Kukin valtio on vastuussa paikallisiin olosuhteisiin sopeutuneista viljelykasveistaan ja sillä on myös suvereeni omistusoikeus niihin.¹⁴

Geenivarojen suojelun tarve koskee koko maapalloa. Geenivaratyön tärkeää työsarkaa on säilyttää peltojen ja puutarhojen vanhoja lajikkeita ja maatiaiskasveja, jotka ovat geneettisesti monimuotoisia ja jotka ovat viljelyssä harvinaistuneet ja näin vaarassa hävitä kokonaan. Geenivarakasvien säilyttämisen keskeinen motiivi on, että ne toimivat varantoina uusien viljelylajikkeiden jalostamiseen. Kasvijalostus tarkoittaa sitä, että yhteen kasviyksilöön yritetään yhdistää mahdollisimman paljon toivottuja ominaisuuksia. Yksittäisessä kasvissa ei voi olla kaikkia näitä, vaan aina jalostettaessa jotain jää pois. Emme voi tietää, mitä ominaisuuksia tulevaisuudessa arvostetaan. Jalostettu ihmisestä riippuvainen kasvilaji kuolee sukupuuttoon, ellei sitä jossain ylläpidetä, ja siksi geenivarojen riittävän laaja tallettaminen on tarkoituksenmukaista. On hyvä, että on olemassa mahdollisuus ”palata alkuun”.¹⁵

Pitkään viljeltyjä maatiaiskantoja ja lajikkeita on maailmanlaajuisesti ryhdytty kokoamaan ja tallettamaan siemensäilyttämöihin 1960- ja 1970-luvulta lähtien¹⁶. Vähin erin syväjäädyttämisen ja kenttäkokoelmasäilytyksen rinnalla on alettu ymmärtää

13 Convention of Biological Diversity CBD 1992.

14 Mm. Wallius 2001; Syke 2017.

15 Kansanomaisesti esitettyä: Kiviharju 2017b.

16 Scarascia-Mugnozza & Perrino 2002.

ihmisten pihossa ja puutarhoissa tehtävän viljelysäilyttämisen merkitys ja arvo¹⁷. Aktiivinen viljelysäilyttäminen on kuitenkin yhä harvinaista ja hajanaista. Tilanteeseen on osaltaan syynä se, että säilyttämistyötä tekevä asiantuntija- ja viranomaisyhteisö on ollut pitkään suuntautunut uusien kasvilajikkeiden jalostamisen palvelemiseen. Viljelysäilyttämisen menetelmät ovat vähemmän kehittyneitä ja toimijaverkosto hajanainen verrattuna vakiintuneeseen geenipankkisäilytykseen.¹⁸ Vallitseva tilanne on biodiversiteetin suojelun kannalta kestävä, sillä luonnon- ja viljelyympäristöissä on laajempaa geneettistä monimuotoisuutta kuin geenipankeissa.

Suomalaisen ja tänne sopeutuneen viljelykasviaineksen säilyttäminen ja säilymisen edistäminen on annettu kansallisen geenivaraohjelman viranomaistehtäväksi¹⁹. Yksi tehtävistä on kerätä tietoja pitkään viljellyistä kasvilajikkeista ja -kannoista: millaisia ne ovat, missä niitä kasvaa, kuinka uhanalaisia ne ovat. Ohjelma etsii etenkin säilytyskokoelmista puuttuvia kasvilajeja ja niiden lajikkeita ja kasvikantoja.²⁰ Paikkakunnan kasveja hyvin tuntevilla ihmisillä on ensiarvoisen tärkeä rooli kasvien löytämisessä ja kasviin liittyvissä historiatiedoissa. Vanhan kasviaineksen etsintä aloitetaan usein kansalaisille suunnatulla paikallisella tai valtakunnallisella julkisella tietopyynnöllä, kasvikuulutuksella. Kuuluttamalla asiantuntijat yrittävät tavoittaa niitä ihmisiä, jotka

17 Esim. Veteläinen, Negri & Maxted (eds.) 2009.

18 The European Cooperative Programme for Plant Genetic Resources (ECPGR).

19 Suomen maa-, metsä- ja kalatalouden kansallinen geenivaraohjelma 2018.

20 Mm. Hartikainen et al. 2017; Kiviharju 2017a.

tietävät kulloinkin etsittävän kasvilajin tai -kannan kasvupaikan ja viljelyhistoriaa.²¹

Vanhan kasviaineksen arvioinnissa käytetään hyvin usein muistiin perustuvaa kasvin omistajan tai muun kasvin viljelyhistoriasta tietävän antamaa tietoa. Kasviyksilön arvioitu ikä on usein tärkein tieto. Asiantuntija-arviointiin päätyvät helpoimmin ne kasviyksilöt, joista on mahdollisimman varmoja tietoja sen useita vuosikymmeniä, pääsääntönä yli viisi vuosikymmentä, kestäneestä kasvuhistoriasta joko samassa puutarhassa tai siirrettynä toiseen. Myös vanhat valokuvat ovat tärkeitä todisteita paikan kasvilajeista ja niiden kasvupaikoista. Valokuvat tukevat muistamista, niistä voi tunnistaa kasveja ja ne voivat kertoa myös kasvin merkityksiä. Monenlainen kirjallinen materiaali voi paljastaa tärkeää tietoa kasviyksilön vaiheista puutarhassa. Tällaisia aineistoja ovat esimerkiksi vanhan puutarhan istutuskartat, erilaiset muistiinpanot, taimien tilausluettelot, paikallishistoriikit ja lehtileikkeet.²²

Miten geenivara-ajattelu ja kasviperintö perinnekasveineen kohtaavat? Geenivarojen suojeleminen ja kasveihin liittynyt ja niihin liittyvä tieto ja taito ja niiden kestävä käyttö kytkeytyvät vahvasti toisiinsa. Kulttuuriperintökin säilyy juuri käytössä ja se nähdään resurssina, joka mahdollistaa jotakin nyt ja tulevaisuudessa. Kansallisessa geenivaraohjelmassa edistetään geenivaroihin liittyvän historiallisen alkuperätiedon ja käyttötiedon ja osaamisen säilyttämistä ja samalla uusien käyttötapojen innovointia.²³ Nämä edel-

21 Heinonen et al. 2014; Hartikainen et al. 2017.

22 Ibid.

23 Mm. Heinonen & Hartikainen 2017, 10–11; GeenivaraOppi 2017.

lyttävät, että kasvit ovat mukana ihmisten arjessa eli viljelyssä ja käytössä.

Perinnekasvien viljelijät ja heidän kasvinsa

”Kasvien viljely ja ylläpito on yhteistyötä luonnon kanssa ja kampaailua luontoa vastaan. Niin pian kuin hoito päättyy, luonto ottaa vallan”, kirjoittaa vanhoja puutarhakasveja ja niiden ylläpitoa tutkinut Mari Marstein.²⁴ Hän näkee vanhojen puutarhakasvien olevan kulttuurin ja luonnon rajapinnalla. Ei ole lainkaan yhdentekevää, millaisista puutarhakasveista kulloinkin on kyse: ihmisen mukana toisenlaisista ympäristöistä tulleista puutarhakasveista osa on mukautunut niin hyvin paikallisiin olosuhteisiin, että kannat tulevat pitkiäkin aikoja toimeen myös ilman ihmisen hoivaa. Ne myös voivat tuottaa niin paljon lisäaineistoa, että niitä on helppo jakaa yhä uusiin puutarhoihin. Osa levittäytyy myös itseksensä, osa pysyy sinnikkäästi paikoillaan. Toiset vanhat puutarhakasvit vaativat vuosittaisen ylläpidon, kuten daaliat. Kasvitieteen professori Fredr. Elfving erottelee 1800-luvun lopulla Suomen kulttuurikasveissa ”viljelyjänteet vanhoilta ajoilta”, jotka edelleen todistavat erityisesti entisaikojen kotilääkinnästä, vaikka niitä ei enää viljeltäisikään: lipstikka, aaprotti ja koiruoho²⁵. Marstein käyttää nimitystä ”vanhat puutarhakasvit” elinvoimaisista kasveista, joilla on pitkä paikallinen historia²⁶. Nämä ovat selkeästi myös geneettisesti arvokkaita resursseja, vaikka eivät olisi tois-

24 Marstein 2008, 4.

25 Elfving 1897, 22.

26 Marstein 2008, 6.

taiseksi valikoituneet geenivarakasveiksi. Pohjoismaisissa geenivaraohjelmissa ymmärrys vanhoista puutarhakasveista on sama.

Vanhon puutarhakasvien jatkuvan viljelyn ja käytön kanalta toiset viljelijät ovat tärkeämpiä kuin toiset. Tutkimuksissa ja keskusteluissa esiintyy ”oikeiden viljelijöiden” ryhmä eri nimillä, kuten ”*proper gardener*” tai ”*committed gardener*”, ”puutarhahmiset”²⁷. Tällaiset ”puutarhahmiset” noudattavat joitakin tunnistettavia traditioita, kasvattavat kasvejaan itse jakotaimista, sipuleista, siemenistä, pistokkaista. He ovat hyvin usein mukana kasvienvaihtoverkostoissa, joihin kuuluu ystäviä, sukulaisia ja tuttavuuksia. Tähän vaihdantatraditioon kuuluu myös kasvinosien ”varastaminen”, nappaaminen huomaamatta, lisäämistä varten.²⁸ Kasvit liittyvät silloin toisiin ihmisiin ja toisiin puutarhoihin ja kasveja vaalitaan ja lisätään yhä uudelleen. Puutarhaharrastajien tapa vaihtaa keskenään kasvien lisäyksiä ja panna niitä kiertämään ovat vastapoolina omistussuojattujen viljelykasvien lajikkeiden kasvaville markkinoille.

”Uudet kasvilajikkeet eivät minua kiinnosta. Niiden kanssa en jaksakaan nähdä hoitamisen vaivaa eikä niille oikein löydy kodistani tai puutarhastani paikkaa kasvaa.”, kertoo perinnekasvien viljelijä Pasi Hurtén. Puutarhahminen näkee hänen mukaansa aikaa ja vaivaa kasvin hoitamisessa ja saa ”ihmeellisiä kiksejä” siitä, kun kasvi voi hyvin.

Puutarhahminen näkee kasvin sieluun. Hän näkee sen, mitä kukin kasviyksilö tai kasvilaji tarvitsee voidakseen hyvin. Hänellä on erityinen suhde kasviin, osaa tulkita kasvin antamista merkeistä, mitä kas-

²⁷ Ginn 2016; Marstein 2008.

²⁸ Esim. Ginn 2016, 88–89.

vi viestii voinnistaan, tarvitseeko lannoitetta, vettä, valoa tai varjoa. Kun kasvi kukoistuksellaan kiittää hoitajaansa, se saa puutarhahmisessä aikaan vahvoja onnistumisen ja ilon tunteita.²⁹

Kasvikumppanuus onkin puutarhahmisten suhde, josta molemmat osapuolet, kasvi ja sen hoitaja, saavat iloa tai muuta hyötyä. Suhteen lämpimyys ilmenee kasvin hyvinvointina ja leviämisenä yhä uusille paikoille ja viljelijöille, kasvin nimeämisenä, siitä puhumisena, sen haisteluna ohi kulkiessa, sen käyttönä kekseliäin tavoin, sen ottamisena mukaan, kun muutetaan, sen kasvun seuraamisessa, sen antamisessa tai saamisessa ystävältä, jakamisessa.

Elämäntavan muuttuessa yhä liikkuvammaksi ja monista muista syistä kasvinvaihtotraditiot voivat hiipua. Tällöin kasviperintöyhteisöt, jotka ovat huomanneet vaihdantatradition merkityksen kasvien säilymisen kannalta, voivat ryhtyä eri tavoin kannustamaan tavan ylläpitoon ja jatkamiseen vanhoihin ja uusiin muotoihin. Tällöin traditiota määritellään uudelleen (aineettomana) kulttuuriperintönä, ja silloin geenivaratyön ja kulttuuriperintötyön intressit ovat aivan yhteiset. Tavoitteet voidaan muotoilla eri tavoin, mutta toiminta palvelee yhtä lailla molempia. Harva harrastajapuutarhuri mieltää tekevänsä geenivaratyötä, vaikka tulee sitä tehneeksi. Kun hänelle kerrotaan, että hän kantaa korttaan geneettisen monimuotoisuuden kekoon, hän on kuitenkin siitä ylpeä.

Perinnekasvien säilyttämiseen ja vaihdantaan voivat toki osallistua myös ammattimaiset taimituottajat. Perinnekasvit kiinnos-

²⁹ Pasi Hurtén, haastattelu.

tavat tuotteina sellaisia taimituottajia, joille kestävät ja helppo-hoitoiset lajikkeet ovat tärkeitä.

Arvostan perinteisiä vanhoja kasvilajikkeita, jotka ovat kasvaneet iso-vanhempiemme pihossa ja ikkunalaudoilla. Vanhat kasvit kiinnostavat, koska niillä on tarina, ne ovat suomalaista kasviperintöä ja ne ovat helppohitoisia, eivät ne muutoin olisi voineet selviytyä.

Näin kertoo varsinaissuomalainen nuori taimistoyrittäjä Tiina Niittyne, joka on muutaman vuoden aikana kerännyt tietoja ja pistokkaita yli 50 vuotta vanhoista pelargoneista ympäri Suomen. Taimistoyrittäjä ryhtyi keräämiseen havahduttuaan siihen, että vanhan ajan pelargoneja näkyi enää vähän ikkunalaudoilla.

On käsillä viimeiset hetket pelastaa ennen kuin pelakuut kuihtuvat ruukkuihin ja niiden alkuperätiedot katoavat mummojen mukana hautaan.³⁰

Perinnepelargoneja pelastava taimistoyrittäjä toimii samaan tapaan kuin alan asiantuntijat: hän kokoaa kasvin historiatietoja, vertailee eri taloissa kasvaneiden pelakuiden ulkonäköä, tarkkai-lee mahdollisia kasvitauteja, jatkaa niiden ylläpitokasvatusta ja on järjestänyt arvokkaimmiksi arvioimiensa pelakuiden varmuussäilytyksen luottokeräilijällä toisella puolella Suomea. Varmistaakseen, että vanhat pelakuut säilyvät ikkunalaudojen komistuksena hän haluaa myydä pistokkaita kohtuuhinnalla. Taimistoyrittäjän myymät pistokkaat ovat dokumentoituja, jotta kasvin historiatieto kulkee uudelle omistajalle ja mahdollisimman tautipuhtaita, jotta kasvi olisi mahdollisimman pitkäikäinen.

³⁰ Tiina Niittyne, haastattelu.

Puutarhakasvien kotiutuminen kansan pariin

Eliitillä on ollut mahdollista kokeilla moninaisten, myös hyvin eksoottisten kasvien viljelyä. Kun uutuuksia havittelevan, muo-dissa mukana pysyvän eliitin puutarhoissa ”vanhat” kasvit saivat 1800-luvulla väistyä uutuuksien tieltä, siirtyivät vahvimmat vä-heksytyt kasvit puutarhan liepeille ja palkollisten ja ”tavallisen väen” asumusten vierustoille. Siellä sai vanhanaikainen daaliala-jike loistaa ilman iän tuomaa painolastia. *Uusi Suometar* kertoo daalioiden (toisilta nimiltään georgiinien ja joriinien) kohtalosta syksyllä 1899 seuraavasti:

Tuskimpa on koko maassamme puutarhaa, jossa ei syksyllä näe kukkivia georgineja. [--] Tämän vuosisadan puolivälissä rehottavat georgiinit olivat moniväristen, loistavien pallojen näköisiä. Ne saattoivat olla kyllä kauniita, mutta niiden muodosta puuttui vaihtelevaisuutta. [--] Vähitellen kuitenkin kyllästyttiin tuohon jäykkään georginipalloon, jota ruvettiin pitämään vanhanaikaisena ja halpana kukkana, mikä vaan kelpasi köyhälle kansalle, mutta joka ei kauvemmin sopinut hienossa puutarhassa.³¹

Kasvien karkailu jopa pieniin mökkeihin myös vähensi niiden erityisyyttä kartanoiden ja ruukkien puutarhoissa, joissa tilalle hankittiin uutta. Vaikka suhteellisen harvassa mökissä olisi innostuttu puutarhakasveista, oli mökkien luku kaikkiaan niin suuri – kolme neljännestä maaseudun väestöstä oli tilattomia itsenäisyyden alkuvaiheessa³² –, että niiden asukkaiden ollessa harvakseltaankin kiinnostuneita asialla oli merkitystä puutarha-

³¹ *Uusi Suometar* 20.09.1899, 3–4.

³² Vennola 1918.

Kuva 1. Yläneellä perinteinen ja aikoinaan yleinen daaliamuoto, joka ei kuitenkaan ole laajemmin tavallinen. Kuva on Yläneen kotiseutumuseon Teinilän talon kukkapenkistä. Kuva: Sirku Pihlman.

kasvien käytölle ja yleistymiselle 1800- ja 1900-lukujen taitevuosikymmeninä. Rahvaan suosikkikasveja olivat Elfvingin mukaan 1800-luvun lopulla kehäkukka, auringonkukka ja unikko, vaikka monia muitakin viljeltiin, kuten yleisesti pionia. Koristepensaita yleisiä olivat syreenit, ruusut ja spireat. Daalioita rahvas viljeli aivan eteläisellä rannikolla, erityisesti mainiten Perniön vähäisetkin torpparit, muualla yksittäistapauksina. Lounaissaaristossa rahvas viljeli asumustensa vieressä hedelmäpuita, marjapensaita ja koristepuita.³³

33 Elfving 1897, 34–38. Karin Hallgren (2016) on osoittanut, että tiedämme lopulta kovin vähän siitä, miten yleistä keittiökasviviljely oli rahvaan keskuudessa jo 1700-luvulla. Kasvien ja juuresten viljely kasvimaalla ruokatarpeiksi näyttää olleen varsin yleistä ja monipuolistakin maaseudun ja kaupunkien tavallisen väen keskuudessa.

Tietyt huonekasvit koristivat maaseudun talollisten, torppareiden ja mökkiläisten ikkunautoja. Kaupungeissa työväestöllä oli vielä 1800-luvulla aika vähäinen puutarhanhoidon mahdollisuus. Sen sijaan joidenkin huonekasvien, kuten tuonenkielion ja kärsäliljan pito oli mahdollista myös pienissä pimeissä kaupunkiasunnoissa. Kun varakkaammat 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa kokeilivat kasviuutuuksia ja hankkivat kasveja kauppapuutarhoista, työväestö hankki pistokkaita ja muita lisäysoisia tuttaviltaan ja palvelupaikoistaan.³⁴ Maaseudun talonpoikien ja työväestön huonekasvit, kuten puutarhakasvitkin, linkittyivät osin jo ”alusta alkaen” toisiin henkilöihin, joilta lisäysaineisto oli saatu tai otettu luvatta. Suku ei ehkä ollut keskeinen tekijä kasvien välittymisessä, pikemmin naapurusto ja tuttavuusverkosto tai työympäristö.

Kasvit sitovat ajan yli toisiin ihmisiin

Kasvit voivat edustaa jatkuvuutta ja johonkin kuulumista ja yhteyttä sukulaisiin ja muihin ihmisiin, myös sellaisiin, joita emme ole koskaan voineet tavata. ”Puutarhahihmisillä”, jotka vaihtavat keskenään kasveja ja hoitavat ehkä vanhaa puutarhaa, kasvit edustavat muistoja ja yhteyksiä toisiin ihmisiin ja toisiin puutarhoihin³⁵.

Being a good gardener involves, then, attempts to deal with the afterlives of others and their labour. [--] The work of inheriting traces of

34 Arkio-Laine 1985, 105–114.

35 Ginn 2016, 90.

the past and the labours of the deceased who have come before are profoundly important for gardener – the committed gardeners.³⁶

Mari Marstein³⁷ havaitsi, että hänen norjalaisessa aineistossaan erityisesti daaliat luovat voimakkaan jatkuvuuden tunteen niistä aiemmin huolehtineisiin naapureihin, tuttaviin tai sukulaisiin. Daaliaa ei voi jättää ainakaan Pohjoismaissa oman onnensa nojaan, vaan se talvetetaan. Se nostetaan syksyllä maasta, juuret pidetään kellarissa talvilevossa ja keväällä ne pannaan uudelleen maahan. Daalian voi ottaa mukaan, jos tulee muuton paikka, ainakin, jos uudessa paikassa on talvisäilyttämisen mahdollisuus. Daalia on näin pohjoisessa luonteeltaan ihmissidonnainen pikemmin kuin paikkasidonnainen kasvi.

Vanhan daalian juuren vastaanottaminen tarkoittaa monelle huolenpitovastuun ottamista ja toisen ihmisen työn jatkamista mutta samalla mahdollisuutta nauttia yhä uudelleen loistavan ja komean kasvin ihanuudesta puutarhassaan. Perinnekasviharrastaja Pasi Hurtén muistelee:

Daaliainnostus lähti jo pikkupojasta. Olin alakouluikäinen 1970-luvulla. Äidin sedän vaimo, Loimaalta kotoisin, oli muuttanut Paraisille pieneen mökkiin. Kun kävimme siellä kylässä, minusta siellä oli jännä hiekkakäytävä pihalla ja sen vierellä erilaisia isokukkaisia kauniita kasveja. Ne olivat daalioita. Erityisen hieno oli tumman liljan värinen daalia. Olin alle kymmenvuotias, kun hän joutui myymään mökin, koska oli jo yli 80-vuotias. Pyysin häneltä juurakkoa, mutta hän ei antanut. Hän ei ehkä ottanut todesta pojan pyyntöä. Tämä jäi minua vaivaamaan ja harmittamaan.

³⁶ Ginn 2016, 37, 38.

³⁷ Marstein 2008, 82.

Kuva 2. Pasi Hurténin daaliakokoelmaa. Kuva: Maarit Heinonen.

Mari Marsteinkin toteaa, miten tärkeitä ”puutarhahihmisille” ovat kasveihin liittyvät lapsuusmuistot ja kasvien tuoksut sekä maut. Jaetut aistielämykset luovat kulttuurista yhteenkuuluvuuden tunnetta ja ymmärrystä myös ihmisten välille. Lapsuuden kasvien kaltaisia haluaa nykyiseen ympäristöönsä, jotta lapsuuden aistielämyksiä voi kokea uudelleen. Omaan lapsuuteen assosioituvat kasvit ovat hyvin henkilökohtaisia ja identiteetille tärkeitä. Aktiivisesti säilytetyt vanhat puutarhakasvit kytkeytyvät tietoon aikaisemmista ihmisistä ja paikoista, mutta ovat niihin myös konkreettinen linkki, joka edustaa jatkuvuutta ja elämän jatkuvuutta.³⁸ Kasvikiinnostus yhdistää hyvin erilaisia ihmisiä

³⁸ Marstein 2008, 26, 77–78, 85, 88.

toisiinsa ja mahdollistaa juuri siksi laajasti merkityksellisen yhteistyön ihmisten välillä.

Kasvit kertovat paikan historiaa

Paikan voi kuvailla sosiaalisesti muotoutumisprosessiksi, jossa voi olla joitakin suhteellisen pysyviä sijainnillisia, aineellisia, sosiaalisia tai kulttuurisia elementtejä. Nämä tekevät siitä aikojen kuluessa erityisen ja yhä uudelleen myös merkityksellisen.³⁹ Paikka on myös elettyä ja koettua tilaa⁴⁰ ja puutarha on monenlaisen toimeliaisuuden paikka, jossa kasvit ovat aktiivisesti mukana paikan luonteen muodostamisessa, toimijoina ja aineellisuutena⁴¹.

Tässä määrittelemme *paikan kasvit* mahdollisena tai toteutuneena paikan kasviperintönä: paikan kasvit ovat niitä, jotka kertovat paikan historiasta ja joilla on pitkä suhde kyseiseen paikkaan, ovat ne edelleen siellä tai eivät. Paikan kasvit ovat paikalla havaittavia tai potentiaalisesti jälleen paikalla: ne voivat ehkä palata. Ne voidaan muistaa ja etsiä ja löytää sen myötä uudelleen tai ne voivat ilmaantua maaperän siemenpankista vuosikymmenien tai vuosisatojen jälkeen. Kasvin jokin kasvupaikka saattaa kulkea kasvin mukana osana sen olemusta, kasvi voi ikään kuin kuljettaa paikkaa mukanaan ja sen vuoksi myös palautua. Kasvit tekevät ja muistavat paikkaa monin tavoin, myös ilman ihmisen aktiivista myötävaikutusta, ja niistä voi tulla paikan kasviperintöä.

39 Vertaa Harrison, Pye & Thrift 2004; Jones & Cloke 2008.

40 Aarnipuu 2008, 26–28 viitteineen.

41 Jones & Cloke 2008.

Puut luovat vahvasti paikkaa visuaalisesti näyttävinä, hedelmiä, suojaa tai varjoa tarjoavina. Puiden istutuksen varhaiset vaiheet liittyvät meillä taas kartanoiden puistoihin ja kaupunkien istutuksiin, joilla kaunistettiin kaupunkia tai parannettiin paloturvallisuutta, kuten Turussa suurpalon 1827 jälkeen⁴². Erityisesti Venäjältä, Pietarin ympäristön taimitarhoista on tuotu Suomeen puistopuita 1800-luvulla, mutta paljon myös Baltian taimistoista. Puita alettiin istuttaa myös maatalojen pihapiiriin 1900-luvun taitteesta alkaen yhden tai kahden perinteisen ”elätipuun” lisäksi. Yksi istutussuosikeista oli maaseudulla siperianpihta, joka Pentti Alangon mukaan suorastaan leimasi vanhaa kylämaisemaa, mutta on jo pitkään ollut siitä häviämässä.⁴³

Kansallinen geenivaraohjelma on halunnut lisätä yleistä ymmärrystä vanhojen kasvien arvosta osana historiallista puutarhaa ja juhlallisesti myöntänyt julkisille historiallisille puutarhoille tunnuskasvi-statusia. Tällä tavoin on haluttu varmistaa historiallisen puutarhan iäkkään puutarhakasvillisuuden säilymistä jatkossakin ja lisätä ihmisten kiinnostusta hankkia tietoa vanhoista kasveista ja niiden alkuperästä. On korostettu vanhan puutarhan kasvillisuuden inventoinnin merkitystä ja mahdollisimman kattavaa kasviyksilöiden hankinta- ja viljelyhistorian dokumentointia. Tunnuskasvin valinnan keskiössä ovat vanhimmat tiedetyt kasviyksilöt ja se kuinka niiden kautta voidaan kertoa yleisemmin puutarhan historiasta.⁴⁴

Tasavallan presidentin kesäasuntona tunnetun Kultarannan huvilatilan puutarhan tunnuskasviksi valikoituivat harmaa-

42 Paasikivi 2007, 85.

43 Alanko 1997, 106; Ranta & Seppovaara 2003, 66.

44 GeenivaraOppi 2017, Tunnuskasvikohteet; Hartikainen et al. 2014.

douglaskuuset, jotka kuuluvat sata vuotta sitten tehtyihin alkuperäisistutuksiin maineikkaiden puutarha-arkkitehtien Svante Olssonin ja hänen poikansa Paul Olssonin suunnitelman mukaisesti. Puiden valinnan tunnuskasviksi sinetöi lopulta niiden merkityksellisyys puutarhalle. Ne sijaitsevat puiston alkuperäisen sisäänkäynnin kohdalla. Puiden alla neljän vuosikymmenen ajan sijannut puutarhan perustajan Alfred Kordelinin patsas on tarjonnut vierailijoille houkuttelevan valokuvauspaikan. Moniin 1920-1960-luvun valokuviiin ovatkin tallentuneet nämä aikoinaan Pietarista hankitut puistopuut.⁴⁵

Tietyt viljelykasvit ovat olleet monelle paikkakunnalle elintärkeitä vuosisatojen aikana ja aina 1900-luvun alkuun asti. Uusmaalainen Lohja kutsuu itseään Suomen omenakaupungiksi. Sen historiankerrontaan liittyy vahvasti 1500- ja 1600-luvun mahtikartanoiden eksoottisten omenapuiden taimien tuonti Tallinnasta. Omenapuu-buumi levisi alueen kartanoihin ja rustholleihin ja lopulta torppiin, joissa myös haluttiin saada nauttia näistä herkkuhedelmistä. Vuosisatojen omenatarhaharrastuneisuus synnytti omenakaupungin, jolla on nykyään vahvaa matkailullista imagoarvoa.⁴⁶

45 Hartikainen et al. 2014.

46 Lohjan kaupunki.

Tapaustutkimukset: Yhteisöllinen tiedontuotanto kasviperintöprosesseissa

Tapaus 1: Huvitus-omena, sukujen ja yhteisön kasvi

Varsinais-Suomen ja Satakunnan rajalla Yläneen Kolvaassa sijaitsee edelleen 1800-luvun alkupuolella Pyhäjärven rantaan perustettu Huvituksen tila, joka on aina herättänyt paikkakuntalaisissa suurta kiinnostusta. Se oli Sahlbergien luonnontieteilijäsuvun omistaman Yläneen Uudenkartanon ulkotila. 1800-luvun keskivaiheilla kyseessä oli maan suurimmaksi kasvanut omenanviljelyyn keskittynyt koetila. Sen jälkeen tilalla toimi alkoholistiparantola, tyttökoti ja perhekuntoutuskeskus, joiden toiminnassa puutarhalla oli taloudellinen ja terapeuttinen merkitys. Tieteellisellä kentällä ja Sahlbergien suvussa Huvituksen puutarha henkilöityy professori Carl Reinhold Sahlbergiin, suurenmoisen koepuutarhan perustajaan. Paikkakunnalla se henkilöityy monesti tilan myöhäisempään vaiheeseen ja Huvituksen 1900-luvulla toimineeseen pitkäaikaiseen puutarhuriin Aarne Lehtoseen. Aarne Lehtonen myi Huvituksen puutarhasta taimia lähiseudun puutarhoihin sekä kuluttajille puutarhan muita tuotteita.⁴⁷ Huvitus on keskiössä myös Laitakari-Nybergh -suvun sukuhistoriassa: Vankilanjohtaja Vihtori Nybergh oli keskeinen henkilö Huvitukseen alkoholistiparantola Turvaa (1888-1937) perustettaessa.⁴⁸ Hänen jälkipolvensa sekä työskenteli parantolassa että oli kesä-

47 Mattila-Lonka 2001, 265–274; Saalas 1956.

48 Sirkku Pihlman on haastatellut eri vaiheissa Vihtori Nyberghin jälkeläisiä Markku ja Seppo Laitakaria. Haastatteluissa on ollut kyse Huvitus-omenan varhaisesta viljelystä ja Yläneellä huonosti tunnetusta Kaarle Laitakarista.

asukkaana Huvituksen alueen keskellä omistamallaan tontilla ja tiiviissä yhteydessä Huvituksen eri toimijoiden kanssa myös parantolavaiheen jälkeen.

Huvitus-tilaan kytkeytyy myös 1895 kylvetyn Huvitus-omenan historia. Huvitus-omena on paikallislajike, josta tuli keskeinen suomalaiselle omenanjalostukselle⁴⁹. Huvitus-omena on ollut hyvin tavallinen ylänäläisissä 1900-luvun puutarhoissa. Päivi Erävesi kertoo omenasta vuonna 2009:

Meiän pihalla ei ol koskaan ollut Huvitus-omenapuuta kun meiän miälest se on roskaomena. Se on niin lyhyen hetken syötävä. Se pitää osata syödä oikeal hetkel jolloin siin on hiukan viäl happoo. Sit se tulee ihan jauhoseks tai hyytelöityy, et se ei ole enää hyvän makunen. Se on kaunis puu, se on kauniin mallinen, omenat on kauniin väriset ja hauskat. Mut me saimme aina laatikkokaupalla, et kyl me söimme sitä. Just tämä Huvituksen puutarhuri, tämä Aarne Lehtonen, kun hän tai hänen poikansa kävivät kirkonkylässä, toivat aina kassillisen Huvitus-omenaa meille. Et kyl me lapsena syötiin Huvitus-omenaa. Ja kun se oli ensimmäinen omena, mikä tuli. Tottakai se silloin maistui.

MTT:n⁵⁰ geenivaratutkijoiden kiinnostuttua omenan paikallisesta historiasta on siitä tullut 2000-luvulla paikkakunnan hyvin tiedostettu identiteettitekijä, hoidon kohde ja ylpeyden aihe. Eriytyistä on, että omenalajikkeen emopuu on edelleen hengissä. Vanhojen paikkakuntalaisten hyvin tietämä ja myös vaalima, vaikka jo oikein huonossa kunnossa ollut Huvitus-emopuu sai 2000-luvulla tutkijoiden innostuneen huomion. Samalla lajikkeen kansallinen merkitys omenanjalostuksessa kirkastui paikkakuntalaisille. Huvitus-emopuu ja -lajike saivat julkista huomiota

49 Heinonen 2017b.

50 Silloin MTT, Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, vuodesta 2015 Luonnonvarakeskus.

kyllä jo Pia Mattila-Longan Yläneen paikallishistoriassa vuodelta 2001. Hänen esittämänsä nurkkapuun löytötarina herätti silloin myös närää: asia oli ihmisille merkityksellinen ja siitä oli eri käsitteitä. Historiakirjan tarina oli yhdenmukainen valtakunnallisen omenanjalostuksen virallisen kertomuksen kanssa⁵¹. Mukana kritiikin hiljaisessa kuorossa oli puutarhuri Lehtosen ja Huvituksen alkoholistiparantolan ”isän” vankilanjohtaja Vihtori Nyberghin jälkeläisiä.

Kaikkien kertomusten mukaan⁵² Juho Korpela kasvatti Huvituksen lähellä sijaitsevan torppansa pihalla siemenestä omenapuun, joka tuotti makean, runsaan ja varhaisen sadon. Siemen oli peräisin Huvituksen puutarhan ulkomaalaisperäisestä omenasta. Sitten seuraa kolme eri kertomuslinjaa: Tämän puun erinomaisuuden huomasivat Huvituksen alkoholistiparantolan johtaja Kaarle Laitakari, puutarhuri Aarne Lehtonen ja taiteilija Vihtori Ylinen ja kukin alkoi oman kertomuslinjansa mukaan ensimmäisenä ympätä puuta omaan puutarhaansa tai Huvituksen alkoholistiparantolan puutarhaan. Sitten kertomukset yhdenmukaistuvat: Pian yhden talon pihalla syntynyttä puuta vartettiin moneen paikalliseen puutarhaan kasvamaan. Vihtori Ylinen ilmoitti lajikkeesta Hinnonmäen koeasemalle ja sitä tietä omena sai suomalaisen paikallislajikkeen statuksen. Muistokiistaa käydään siis siitä, kuka miehistä Laitakari, Lehtonen ja Ylinen oli ensimmäinen varttaja, tai kuten vanha kansa sanoo jalostaja, ja ketkä kaikki käyttivät varttamisessa juuri emopuun oksia, ketkä Huvituksen puutarhaan siitä jo vartettujen puiden oksia. Kuhunkin tarinaan

51 Meurman & Collán 1943; Suomalaiset maatiaiskasvit: Elävä kansallisomaisuutemme -esite.

52 Laitakari 2015; Lehtonen 2010; Mattila-Lonka 2001, 270.

Kuva 3. Huvitus-emopuu kantaa hedelmää 2018. Kuva: Sirkku Pihlman.

liittyy merkittävää sukuhistoriaa, omena on jotenkin suvun oma erityisesti Laitakarin ja Ylisen tapauksessa. Lehtos-versio vaikuttaa olevan yhteisöllisempi, sitä kautta omena on enemmän paikallisyhteisön oma. Ulkopuolisten asiantuntijoiden löydettyä Huvitus-emopuun vuonna 2008 ja annettua sille tiedollisen arvonsäntä voimistui muistelukerronta ja kiistat oikein muistamisesta nousivat vahvemmin esiin.

Päivi Erävesi kertoo edelleen:

Mulla on ihan omakohtanen kuva myös tästä Korpelan torpasta. Se oli olemassa vielä silloin, kun mää olen ollu lapsi. Ja mää muistan, siitä torpan seinustalla kasvoi tämä omenapuu. Aina kun me ajettiin isoisän ja mamman kanssa hevosella talvella Huvitukseen kylään Lehtosille tai muuten, isoisä aina muisti sanoa meille lapsille, että tässä on Huvitus-omenapuun äiti, emo.

Kuva 4. Huvitus-emopuun omenista (korissa) nautittiin puutarhan hienon, talkoilta rakennetun työkaluvajan avajaisissa 26.8.2018. Kuva: Sirkku Pihlman.

Tärkeää on, että paikkakuntalaiset edelleen muistivat ja tunsivat emopuun ja halusivat kertoa siitä tietojaan ja muistojaan. Geenivara-asiantuntijoiden löytäessä puun se oli jo hyvin huonossa kunnossa, mutta elvyttämistoimiin ryhdyttiin yhteisvoimin. Huvitus-emopuu Korpelan torpan paikalla voi nyt erityisen hyvin maanomistajan ja paikkakuntalaisen omahoitajan huomassa, Yläneen kotiseutuyhdistyksen rakennuttaman riukuaidan suojissa. Maanomistaja varjelee myös Korpelan paikan muita puutarhakasvien jäännöksiä, ja osa on siirretty kotiseutumuseon perinnekasvitarhaan. Emopuusta Luonnonvarakeskuksessa vartettu uusi Huvitus-puu on Yläneen museopuutarhan keskuskasvina. Korpelan torpanpaikka puutarhanjäännöksineen on kasviperin-

töpaikkana voimakkaasti olemassa, vaikka torppa on hävitetty aikaa sitten.⁵³ Emopuun hedelmiä kehutaan. Yhteisöllinen tiedontuotantoprosessi vahvisti perinneprosesia, jonka merkitys näyttäytyi sekä kiistoina että emopuun innokkaana vaalintana.

Tapaus 2: Louhisaaren vanhat kasvit

Louhisaaren kartanolinnaan Askaisissa perustettiin vuonna 2016 tämän kirjoittajan Aaja Peuran johdolla puutarha Turun Akatemian professori Pehr Kalmin ohjeiden mukaan: 1700-luvun kalmilainen puutarha. Pääosa kasveista siirrettiin Museoviraston lopettaman Pukkilan kartanomuseon museopuutarhasta, jolloin saatiin mahdollisimman oikeanlaista aikakaudelle tyypillistä kasviaineistoa.⁵⁴ Puutarhan asemoinnissa, mittasuhteissa ja muissakin perustamiseen liittyvissä yksityiskohdissa toteutettiin tarkoin Pehr Kalmin vuonna 1769 ”Om Trägårds Skötselns” -luennoillaan antamaa ohjeistusta. Aikalaisopiskelijan tarkat muistiinpanot tästä luennosta ovat säilyneet Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelmassa⁵⁵. Luonnonvarakeskuksen hankkeessa ”Pehr Kalms växtkunskap” kielitieteilijä Maria Lehtonen kirjoitti nämä muistiinpanot auki ja nykysuomensiksi ne.

Louhisaaren linna luovutettiin Muinaistieteellisen toimikunnan (nykyisin Museovirasto) hallintaan vuonna 1961. Linnaa restauroitiin tämän jälkeen⁵⁶. 1960-luvulla vallitsevien käytäntöjen mukaisesti kartanon puistoalueet raivattiin ja tasattiin laajoiksi nurmikentiksi. Kalmilaisen hyötypuutarhan perustustöissä vuon-

53 Pihlman 2014, 64–65.

54 Peura 2017; Heinonen et al. 2014.

55 Doctor Kalms Föreläsningar, Om Trägårds Skötselns 1769.

56 Frondelius 1999, 19.

Kuva 5. Louhisaaren Niitty loistaa valkoisena museopuutarhan iisoppiaidanteen takana. Kuva: Aaja Peura.

na 2016 tätä nurmikkoaluetta käännettiin, kynnettiin ja äestetettiin kevyesti muutaman aarin alalta. Arkkitehti Merja Niemisen ehdotuksesta tulevan hyötypuutarhan asemointia päätettiin kuitenkin hieman muuttaa kesken projektin. Aluetta siirrettiin noin 7 metriä sivuun alkuperäisestä suunnitelmasta, jotta se sopisi paremmin koko parihehtaarisien puiston yleiskuvaan muodostaen hieman aksiaalista symmetriaa alueelle. Pohjan perustustyöt oli tehty, mutta alue jäi viljelemättömäksi. Silloin keskiajalta periytyvän kartanon⁵⁷ maaperän siemenpankki aktivoitui. Vihreää aluetta ryhdyttiin kutsumaan yksinkertaisesti Niityksi. Biologi Turkka

57 Haggren 2005, 11–20.

Korvenpää kävi paikalla saman vuoden syyskuussa selvittämässä Niityn lajistoa ja löysi 40 putkilokasvilajia⁵⁸.

Suomessa vakinaisesti esiintyvät kasvilajit voidaan jakaa alkuperäislajeihin, muinaistulokkaisiin ja uustulokkaisiin. Muinaistulokkaat ja uustulokkaat ovat saapuneet Suomeen joko ihmisen tarkoituksellisesti tänne tuomina tai ihmisen mukana muuten kulkeutuneena. Muinaistulokkaiden saapumisen aikarajana on pidetty 1600-lukua, sen jälkeen saapuneet ovat uustulokkaita. Muinaistulokkaita löytyi Niityltä 28 lajia eli selvästi yli puolet lajien kokonaismäärästä. Alueella kasvaa erittäin runsaasti siankärsämöä, sekin muinaistulokas, aikoinaan rohdoskasvina käytetty. Kaikkein varmimmin Louhisaaren vuosisataiseen historiaan liittyvät hukanputki, viisisädetyräkki ja valkopeippi. Ne eivät nimittäin leviä kauas vanhoilta kasvupaikoiltaan. Niityllä kasvoi myös yksi vihannesportulakka. Se on tyypillinen 1700-luvun hyötykasvi.⁵⁹ Kasvi vietiin Luonnonvarakeskuksen tutkimusmestarin toimesta eläkkeelle ehtineen Hilma Kinnasen hoiviin. Siemenlisäyksessä tuotetut Louhisaaren ja Pukkilan portulakan jälkeläiset olivat identtiset, mutta edelleen kysytään, poikkeavatko ne nykyisin viljeltävistä vihannesportulakoista. Jauhosavikkaa esiintyi huomattavissa määrin juuri Niityn kasvistossa. Sitä on voitu käyttää sekä ihmisten että eläinten ravinnoksi⁶⁰. Kivikaudelta 1800-luvulle ja erityisesti pula-aikoina jauhosavikan siemeniä on jauhettu jatkeeksi leipäjauhoihin. 1700-luvulla tiedetään englantilaisten syöneen jauhosavikan kukkanuppua ja versoja parsan tapaan

58 Korvenpää 2016.

59 Ibid.

60 Jalas 1965, 178–180.

Kuva 6. Fabaceae-suvun tuntematon perenna, joka kasvatettiin Louhisaaren yli satavuotiaasta siemenestä. Sen lajia ja mahdollista käyttötapaa selvitetään sekä sen suhdetta Pehr Kalmin amerikantuomisiin. Kasvi on istutettu myös Louhisaaren museopuutarhaan. Kuva: David Stokes.

valmistettuna.⁶¹ Jauhosavikka on yleinen pelloilla, puutarhoissa, maakoissa, pientareilla, joutomailla ja merenrannoilla⁶².

Louhisaaren sivurakennuksen konservoinnin yhteydessä vuonna 2016 löydettiin eristeistä kasvijäänteitä. Vinttikerroksesta siirrettiin sivuun viljalaari tai -arkku, joka rakenteiltaan viittaa 1700-lukuun. Sivurakennus on ollut talusrakennus, ns. keittiösiipi, ainakin 1790-luvulle asti. Sen jälkeen kartanon keittiö siirtyi

61 Piippo 2016, 66–68.

62 Mossberg & Stenberg 2005, 112.

päärakennukseen.⁶³ Viljalaarin pohjalla oli yltäkyläisesti erilaisia siemeniä. Turun yliopiston kasvimuseon tutkija Mia Lempiäinen-Avci tutki näytteet sekä eristeistä että viljalaarista. Eristeistä löytyi härkäpavun ja herneen jäänteitä, rukiin tähkä ja lehmuksen niintä. Viljalaarista löytyi mm. jauhosavikan siemeniä.⁶⁴ Näytteiden siemeniä kylvettiin RHS hortonomi David Stokesin ohjauksessa oppilasvoimin ammattiopisto Liviassa Tuorlassa huhtikuussa 2017. Siemenistä iti kolme sitruunamelissaa, yksi tunnistamaton hernekasvi, joka muistuttaa lähinnä apilanlehtistä virnaa⁶⁵ ja tunnistamaton sinappi-sukuinen kasvi. Tunnistamattomat kasvit viedään Turun yliopiston kasvimuseolle tutkittavaksi.

K. Linkola totesi vuonna 1917:

Meillä ruderatiemme ja rikkaruohojemme joukossa [--] on lajeja joiden yleisyys eri osissa maattamme järjestyy pääpiirteissään [--] asutuksen iän ja tiheyden mukaan niin että niitä [--] suhteellisesti yleisimpinä tavataan seuduilla missä asutus on vanha sekä vanhastaan suhteellisen tiheä [--] ja voimme niin ollen pitää tavallaan tunnuskasveina vanhalle kulttuurille.

Linkolan ensimmäisen ryhmän, kaikkein vanhimman asutuksen tunnuskasvien ryhmän I kasveista ainuttakaan ei kasvanut Louhisaaren Niityllä. Ryhmän II kasveja oli useita eli hentosavikka *Chenopodium polyspermum*, viisisädetyräkki *Euphorbia helioscopia*, hukanputki *Aethusa cynapium* ja valkopeippi *Lamium album*. Nämä edustavat vanhoja, "kulttuuriteholtaan voimaperäisimpiä" asutuskeskuksia. Ryhmää III ja ajallisesti seuraavaa ryh-

63 Ernvall 2017; Lounatvuori 2005, 95.

64 Lempiäinen-Avci 2016.

65 Parhailaan ollaan selvittämässä, voisiko kyseinen kasvi olla Pehr Kalmin Pohjois-Amerikasta tuoma, mihin on viitteitä.

mää edustaa Louhisaaressa vain yksi kasvi, kaalivalvatti *Sonchus oleraceus*. Viimeinen ryhmä IV on kasveja, jotka ovat jo niin laajalti Etelä-Suomessa levinneet, etteivät enää kuvasta asutushistoriallisia vaiheita. Tästäkin ryhmästä Louhisaaresta löytyi kaksi. Linkolan listaamat kasvit ovat kasveja, jotka syystä tai toisesta leviävät hyvin hitaasti, jos ollenkaan.⁶⁶

Teija Alanko on arkeobotaanisessa väitöskirjassaan käynyt lävitse Naantalin 1443 perustetun luostarin kaivausten maanäytteissä esiin tulleita kasveja. Maantieteellisesti Louhisaari ja Naantali ovat lähellä toisiaan. Naantali kehittyi asutuskeskukseksi vasta paikalle perustetun Birgittalaisluostarin "huoltokaupungiksi". Luostarin alueella on todennäköisesti ollut puutarha, missä on viljelty ajan hyöty- ja lääkekasveja.⁶⁷ Linkolan vanhimman ryhmän I kasveja ei esiintynyt Naantalin luostarin aineistoissa. Seuraavaksi vanhimman ryhmän II kasveista esiintyi vain hukanputkea. Ryhmän III kasveja ei ollut yhtään ja viimeisen ryhmän IV kasveja esiintyi luostarin aineistossa neljä tai viisi.⁶⁸ Vertailu Naantalin luostarin aineistoon tukee ajatusta, että Louhisaaressa on ollut aktiivista viljelytoimintaa jo ennen luostarin perustamista. Se, että jauhosavikkaa löytyi sekä Niityltä jäänteenä että uudemman ajan viljalaarista siemenenä, kertoo että kyseistä kasvia on kasvanut runsaasti lähes läpi Louhisaaren historian ja sitä on käytetty myös ravinnoksi.

Louhisaarelaiset, sekä paikalliset asukkaat että Kansallismuseon edustajat, ovat yhdessä ylpeitä kohteestaan. Vallitsee erittäin

66 Linkola 1917, 135–138, 145.

67 Gardberg 1981, 21; Hiekkänen 2007, 106–109; Uotila 2011, 18; Lempiäinen 2011; Alanko 2017, 12–13.

68 Alanko 2017, 20–21; Linkola 1917, 136–138.

positiivinen, avoin ja aktiivinen tahtotila ottaa selvää ja tutkia mitä erilaisimpia esiin tulevia asioita kasvien ja niiden historian kautta ja vaalia vanhoja lajikkeita. Paikallisen alakoulun vanhempainyhdistys on varainhankintanaan ottanut hoitaakseen hyötypuutarhaa ympäröivän hedelmätarhan, jossa kasvaa historiallisia lajikkeita ja perinnekasveja. Vanhempainyhdistys myös myy hedelmäpuiden kevätleikkauksen sivutuotteena tulleista jaloversoista vartettuja taimia lähiseudulla. Näin vanhat lajikkeet alkavat uudelleen levitä kartanosta muihin puutarhoihin. Louhisaassa sopeudutaan tutkimus- ja konservointisuunnitelmien muutoksiin ja ollaan valmiita liittämään projekteihin uusia eri alojen asiantuntijoita. Projekti ”Kalmilainen hyötypuutarha” lähtikin liikkeelle ulkopuolisilta tutkijoilta, ei Museovirastosta. Hankkeen edetessä paikalliset toimijat aktivoituivat ja toivat oman lisänsä tutkimukseen ja vaalintaprosessiin, mikä taas vaikutti suunnitelmiin. Louhisaaren omia kasveja tullaan lisäämään kalmilaiseen puutarhaan ja osaksi museon näyttelyä ja kerrontaa.

Ehkä olennaisin päätelmä Louhisaaren kohdalla on se, että kasviperinnön parissa on tärkeää olla monitieteinen ja avoin. Kannattaa antaa uuden tiedon muuttaa museosuunnitelmia ja ennen kaikkea kuunnella ihmisiä, jotka ovat ottaneet asian omakseen. Asiantuntijoiden on hyvä kommunikoida avoimesti keskenään ja paikallisten toimijoiden kanssa. Louhisaassa on käynnistynyt uusi kasviperintöprosessi lähtökohtanaan pikemminkin monitieteinen, jännittävä ja yhteisöllinen tiedontuotanto kuin jo tunnetut paikalliset vanhat kasvit.

Päätelmiä

Yhteisöllinen kiinnostus kasviperintöön saa voimaa jostakin selvästä tarpeesta kuten paikallisidentiteetin tukemistarpeesta kuntaliitosprosessissa tai jonkin historiallisen kohteen puolustamisesta. Silloin myös olemassa oleva tietovaranto vanhoista kasveista voidaan aktivoida. Kaikissa tuntemissamme kasviperinnön yhteisöllisen tiedontuotannon aktivoimistapauksissa on mukana yksilöitä, jotka puskevat prosessia käyntiin ja uusiin vaiheisiin. Kyseessä voi olla paikallinen toimija tai ulkopuolinen asiantuntijan roolissa. Tarvitaan toisten innostajia, jotka avaamalla asioiden yhteisiä merkityksiä saavat erilaisia toimijoita lähtemään mukaan.

Ihmiset ovat kiinnostuneita omista sukujuuristaan, ja he harvemmin pahastuvat, vaikka joku muukin kiinnostuisi heidän sukunsa kasveista. On kuitenkin kynnys ottaa yhteyttä tärkeiksi arveltuihin asiantuntijoihin ainakin, jos heitä ei ole omissa piireissä, ja kutsua heitä mukaan paikallisiin kasviperintötalkoisiin. Heitä voi olla myös vaikea löytää. Asiantuntijoiden omat yhteydenotot koetaan merkittävänä, mutta niiltä myös odotetaan paljon: paikalle saapumista tarvittaessa, luontevaa yhteydenpitoa mukanaolijoille tutuin välinein, paikallisten ihmisten käsitysten ottamista huomioon, jatkuvuutta. Nykyisin asiantuntijat tarvitsevat usein erillisen rahoituksen kaikkeen yhteistyöhön voidakseen käyttää työaikaansa. Siksi yhteistyö eri perinnekasvitoimijoiden kanssa olisi voitava sitoa hankkeisiin. Asiantuntijat harvoin sitoutuvat jatkuvuuteen projektien ohi. Projektirahoitusmaailma on selkeästi ristiriidassa geenivaratyön pitkäkestoisuuden kanssa. Mutta

myös asiantuntijoissa voi tunnistaa puutarhahihmiset-ilmion, jolloin yhteistyöhön perinnekasviharrastajien kanssa kuluu myös vapaa-aikaa ja kaikki keinot käytetään yhteistyön edistämiseksi.

Puutarhoiden hoitajille ja viljelijöille ja kasviperintöyhteisöille on merkittävä arvonlisä, jos heidän työskentelynsä onkin osa globaalia vastuunkantoa geenivaroista. Olemme huomanneet, että geenivaratyön perusteet on viljelijöiden oikein helppo ymmärtää, ja kotipuutarhoiden hoitajat osaavat ainakin verkottuessaan toteuttaa mainiosti geenivaratyön ideaa.

Moninaisella yhteistoiminnalla on valtava merkitys globaalisessa, kansallisessa ja paikallisessa geenivaratyössä, mutta sitä ei ole tunnistettu riittävästi. Geenivara-asiantuntijoita on vähän ja monet ovat suuntautuneet ja sitoutuneet geenipankkitoimintaan. Mutta suunta on siemensäilyttämöistä ja suljetuista kenttägeenipankeista kohti aktiivistien harrastajien peltoja ja puutarhoja ja museopuutarhoja ja samalla muistojen ja taitojen säilyttämistä ja kehittämistä. Aktiivisia harrastajia riittää, kun sanaa työn merkityksestä saadaan leviämään. Paikallistoimijat ovat hyviä sananlevittäjiä toisille paikallisryhmille ja myös yksinään harrastaville. Museoille geenivaratyö on omiaan, kun mukana on niitä, jotka sosiaalisilla lahjoillaan ylläpitävät työn yhteisöllisyyttä ja yhteisvastuun ajatusta.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Doctor Kalms Föreläsningar, Om Trägårds Skötsel. 1769 Kansalliskirjasto, Böö II 18.

Frondelius, Satu 1999. *Louhisaaren kartanon puisto ja puutarhat Mannerheimien aikana 1796–1904*, Taidehistorian Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Korvenpää, Turkka 2016. Louhisaaren kartanon kalmilaisen hyötypuutarhan viljelemättömän osan kasvisto kasvukaudella 2016. Raportti.

Lempiäinen-Avci, Mia 2016. Raportti Louhisaaren näytteistä.

Oksanen, Seija 1964. *Askaisten Louhisaaren puistokasvistosta*. Raportti. Museovirasto.

Haastattelut, haastattelijoiden hallussa

Ernvall, Piritta, rakennuskonservaattori. Haastattelu Louhisaari 22.8.2017. Haastattelija Aaja Peura.

Erävesi, Päivi. Haastattelu 13.6.2009. Haastattelija Sirkku Pihlman.

Hurtén, Pasi. Haastattelu 4.8.2017. Haastattelija Maarit Heinonen.

Lehtonen, Heikki. Haastattelu 21.11.2010. Haastattelijat Sirkku Pihlman ja Arimo Helmisaari.

Laitakari, Markku ja Seppo. Haastattelu 30.3.2015. Haastattelija Sirkku Pihlman.

Niittynen Tiina, Rinkin puutarha. Haastattelu 1.8.2017. Haastattelija Maarit Heinonen.

INTERNET-LÄHTEET

Aineeton kulttuuriperintö. <http://www.aineetonkulttuuriperinto.fi> (14.8.2018).

Convention of Biological Diversity CBD, United Nations 1992. <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> (27.8.2018).

- Council of Europe 2005. Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746> (17.8.2018).
- GeenivaraOppi 2017. <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi>.
- The European Cooperative Programme for Plant Genetic Resources (ECPGR). <http://www.ecpgr.cgiar.org/> (21.10.2017).
- Lohjan kaupunki. http://www.lohja.fi/default.asp?kieli=246&id_sivu=149&alasivu=149 (21.10.2017).
- NordGen, the Nordic Genetic Resource Centre, kotisivut. <https://www.nordgen.org/en/> (5.6.2017).
- Plantearven. <http://www.plantearven.no/> (5.6.2017).
- Suomen maa-, metsä- ja kalatalouden kansallinen geenivaraohjelma. Maa- ja metsätalousministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-453-994-4> (18.12.2018).
- Svalbard global seed vault. <https://www.regjeringen.no/en/topics/food-fisheries-and-agriculture/svalbard-global-seed-vault/id462220/> (21.10.2017).
- Syke 2017. Geenivarojen oikeudenmukaista käyttö turvaava sopimus voimaan Suomessa. [http://www.syke.fi/fi-FI/SYKE_Info/Geenivarojen_oikeudenmukaista_kayttoa_tu\(40126\)](http://www.syke.fi/fi-FI/SYKE_Info/Geenivarojen_oikeudenmukaista_kayttoa_tu(40126)) (2.11.2017).
- Yläneen kotiseutuyhdistys. www.museoylane.fi (28.8.2018).
- Ympäristöministeriö, kansainvälinen yhteistyö – luonnonsuojelu. http://www.ym.fi/fi-FI/Luonto/Luonnon_monimuotoisuus/Kansainvalinen_yhteistyö (21.10.2017).

JULKAISTUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Aarnipuu, Petja 2008. *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Alanko, Pentti 1997. Pihaympäristö ja sen kasvit. – Matti Luostarinen & Anja Yli-Viikari (toim.) *Maaseudun kulttuurimaisemat*, 105–109. Helsinki: Suomen ympäristökeskus ja Maatalouden tutkimuskeskus.
- Alanko, Teija 2017. *Cloister, manor and botanic gardens in medieval and early modern Finland and Sweden – An archaeobotanical approach to garden*

- history*. Helsinki: Faculty of Biological and Environmental Sciences, Finnish Museum of Natural History, University of Helsinki.
- Arkio-Laine, Leena 1985. *Rakkaat vanhat huonekasvit. Ikkunapuutarhan historiaa Suomessa*. Helsinki: Otava.
- Barbault, Robert 2013. Loss of Biodiversity, Overview. – Simon A. Levin (ed.) *Encyclopedia of Biodiversity* (Second Edition), 656–666. Amsterdam: Elsevier.
- Enqvist, Johanna 2016. *Suojellut muistot. Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN 978-951-51-2242-1>.
- Elfving, Fredr. 1897. Anteckningar om kulturväxterna i Finland. *Acta Soc. pro Fauna et Flora Fennica* XIV, N.o 2. Helsingfors.
- Finska Hushållningssällskapet, *Handlingar för år 1879* samt Bilaga O, Kringresande trädgårdsmästaren F. Wiganders berättelse om sin verksamhet 1877. Turku.
- Flinck, Maria 1996. *Tusen år i trädgården, från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Värnamo: Rabén prisma/Torekällbergets museum.
- Ginn, Franklin 2016. *Domestic wild. Memory, nature and gardening in suburbia*. Abingdon, Oxon: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Haggrén, Georg 2005. Louhisaaren keskiaika. – Irma Lounatvuori & Marja-Terttu Knapas (toim.) *Louhisaaren kartano. Suku ja rälssi - Säteri ja kirkko*, 11–20. Helsinki: Museovirasto.
- Haikonen, Tuuli & Karhu, Salla 2017. Geenivaraomenan arvokkaat ominaisuudet nyt. – *GeeniVarat. Kansallisten geenivaraohjelmien tiedotuslehti* 2017, 15. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.
- Hallgren, Karin 2016. *En kåhltäppa ej att räkna. Köksväxtodlingen i 1700-talets jordbrukssystem*. Acta Universitatis agriculturae Sueciae 2016, 9. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Hartikainen, Merja & Heinonen, Maarit & Marttila, Terho & Tegel, Satu & Ranta, Anu 2014. Historiallisen puutarhan tunnuskasvi. – Elina Kiviharju (toim.) *Viljelykasvien geenivarat talteen ja käyttöön – Suomen kansallisen kasvi-*

- geenivaraohjelman 10-vuotisseminaarin (29.8.2013) satoa. MTT Raportti 139, 59–64. <http://www.mtt.fi/mtrraportti/pdf/mtrraportti139.pdf>
- Hartikainen, Merja & Heinonen, Maarit & Kiviharju, Elina 2017. Geenivaratutkijoiden kokoamaa. – *GeenivaraOppi*. Peda.net. <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi/gk> (31.7.2017).
- Harvey, David C. 2015. Heritage and scale: settings, boundaries and relations. – *International Journal of Heritage Studies* 21(6): 577–593.
- Heikkilä, Markku 2016. Protestanttinen pappilakulttuuri Suomessa. – Marja Terttu Knapas, Markku Heikkilä & Timo Åkvist *Suomalaiset pappilat. Kulttuuri-, talous- ja rakennushistoriaa*, 2. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1238/Tieto, 24–47. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heinonen, Maarit 2017a. Ryvässipuli. – *GeenivaraOppi*. Peda.net. <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi/gk/oa/vihannekset/ryv%C3%A4ssipuli> (31.7.2017)
- Heinonen, Maarit 2017b. Huvitus-omena tarina. – *GeenivaraOppi*. Peda.net. <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi/gk/oa/hjm/omena/huvituksen-tarina> (21.10.2017).
- Heinonen, Maarit & Pihlman, Sirkku & Kaihola, Hanna-Leena & Koskela, Anja & Hartikainen, Merja & Kinnanen, Hilma & Peura, Aaja 2014. *Museopuutarha. Perustaminen ja hoito*. MTT Kasvu 23. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-487-523-3>
- Heinonen, Maarit & Hartikainen, Merja 2017. Suomi menu ja viljelykasvien monimuotoisuus. – *GeeniVarat. Kansallisten geenivaraohjelmien tiedotuslehti* 2017, 10–11. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.
- Hiekkänen, Markus 2007. *Suomen keskiajan kivikirkot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ijäs, Ulla 2015. *Talo, kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hackman ja hänen kulutusvalintansa varhaismodernissa Viipurissa*. Annales Universitatis Turkuensis C 402. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:%20978-951-29-6053-8>

- Iwarsson, M. 2014. Gamla trädgårdsväxter - Nyttans och nöjets biologiska kulturarv. – *Vårda väl, Biologiskt kulturarv*, april 2014. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Jalas, Jaakko (toim.) 1965. *Suuri kasvikirja II*. Keuruu: Otava.
- Jones, Owain & Cloke, Paul 2008. Non-human agencies: Trees in place and time. – Malafouris (et al.) *Material agency: Towards a non-anthropocentric approach*, 79–96. New York: SpringerLink.
- Kiviharju, Elina 2017a. Kansallinen kasvigeenivaraohjelma. – *GeenivaraOppi*. Peda.net. <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi/gk/pjpk/kk> (21.10.2017).
- Kiviharju, Elina 2017b. Kasvinjalostus. – *GeenivaraOppi*. Peda.net <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi/gk/pjpk/kk2/kasvinjalostus> (2.11.2017).
- Kloppenborg, Jack R. (ed.) 1988. *Seeds and Sovereignty: Debate Over the Use and Control of Plant Genetic Resources*. Durham & London: Duke University Press.
- Knapas, Marja Terttu 2016a. Pappiloiden puutarhoista. – Marja Terttu Knapas, Markku Heikkilä & Timo Åkvist *Suomalaiset pappilat. Kulttuuri-, talous- ja rakennushistoriaa* (2. painos), 70–82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Knapas, Marja Terttu & Heikkilä, Markku & Åkvist, Timo 2016. *Suomalaiset pappilat. Kulttuuri-, talous- ja rakennushistoriaa* (2. painos). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1238/ Tieto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lempiäinen, Terttu 2011. Naantalin luostarin yrttitarhaa etsimässä - kasvitutkimuksia keskiaikaisessa kaupungissa. – Kari Uotila (toim.) *Naantalin luostarin rannassa - arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*. Kåkenhus - kirjat nro 3, 137–150. Kaarina: Muuritutkimus.
- Levin, Simon A. (ed.) 2013. *Encyclopedia of Biodiversity* (Second Edition). Amsterdam: Elsevier.
- Scarascia-Mugnozza, G.T. & Perrino, P. 2002. The History of ex situ Conservation and Use of Plant Genetic Resources. – Johannes M.M. Engels, Ramant-

- ha V. Rao, Anthony H.D. Brown & Michael T. Jackson (eds.) *Managing Plant Genetic Diversity*, 1–22. UK & USA: IPGRI, CABI Publishing.
- Linkola, K. 1917. Vanhan kulttuurin seuralaiskasveja maamme ruderati- ja rikkaruohokasvistossa. Eripainos Suomen Maantiet. Yhdist. Aikakauskirjasta *Terra*, 29:s vuosik.
- Lounatvuori, Irma 2005. Louhisaari - Flemingien valta-aseman symboli. – Irma Lounatvuori & Marja Terttu Knapas (toim.) *Louhisaaren Kartano, Suku ja räilssi - säteri ja kirkko*, 81–108. Helsinki: Museovirasto.
- Marstein, Mari 2008. *Oldemors pion og sånne gule liljer. Veger til viten om gamle stauder i nåtidas hager*. Masteroppgave i kulturhistoria, våren 2008. Universitetet i Oslo: Institutt for kulturstudier och orientalske språk. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/24331/MasteroppgaveMarixMarstein.pdf?sequence=2>
- Mattila-Lonka, Pia 2001. *Kartanoita ja korven kansaa. Yläneen historia nälkävuosilta 2000-luvulle*. Yläne: Yläneen kunta.
- Meurman, Olavi & Olavi Collan 1943. *Suomen hedelmäpuut ja viljellyt marjat. 1 osa, Omenat*. Helsinki: Suomen kirja.
- Mossberg, Bo & Stenberg, Lennart 2005. *Suuri Pohjolan kasvio*, suom. Seppo Vuokko & Henry Väre. Helsinki: Tammi.
- Peura, Aaja 2017. *Louhisaaren kalmilainen hyötypuutarha 2017*. Helsinki: Museovirasto.
- Pihlman, Sirkku 2014. Perinnekasvit kotiseututyönä. *Kotiseutu* 2014: 162–172.
- Piippo, Sinikka 2016. *Villivihannekset, terveyttä pihoilta, niityiltä ja metsistä*. Helsinki: Minerva kustannus Oy.
- Ranta, Sirkka-Liisa & Seppovaara, Juhani 2003. *Maatilan pihapiiri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 883. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saalas, Uunio 1956. *Carl Reinhold Sahlberg: luonnontutkija, yliopisto- ja maatalousmies 1779–1860*. Historiallisia tutkimuksia 47. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

- Salmela, Ulla & Matikka, Hannu & Latvala, Pauliina & Kauppi, Petja. *Kohti kestävää kulttuuriperintötyötä. Taustaselvitys Faron sopimuksen voimaansaattamiseksi Suomessa*. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/kohti-kestavaa-kulttuuriperintotyota.pdf>.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Stokes, David 2015. Fredrika Runeberg 1800-luvun puutarhahistoriassa. – Anna Paulina Eklöf, Aaja Peura, David Stokes & Susanna Widjeskog. *Unelmien puutarha. Fredrika Runebergin kukkiva keidas ja hyötytarha*. Porvoon museoyhdistyksen julkaisuja nro 10, 81–99. Porvoo: Porvoon museo.
- Suomalaiset maatiaiskasvit: Elävä kansallisomaisuutemme*. Suojele! Viljele! Vaali perinnettä! Suomen kansallinen geenivaraohjelma. Kasvien geenivarat. Esite. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.
- Uusi Suometar* n:o 236, 20.09.1899. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanoma-lehti/binding/583523>.
- Uotila, Kari 2011. Naantalın vanhin historia ja sen tutkijat. – Kari Uotila (toim.). *Naantalın luostarin rannassa - arkipäivä Naantalın luostarissa ja sen liepeillä*. Kåkenhus - kirjat nro 3, 17–28. Kaarina: Muuritutkimus.
- Wallius, Johanna 2001. *Oikeus geenivarioihin*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Vennola, J.H. 1918. *Maakysymys talouspolitiikassamme*. Helsinki: Otava.
- Veteläinen, M. & Negri, V. & Maxted, N. (eds.) 2009. *European landraces: on-farm conservation, management and use*. Bioersity technical bulletin 15. ECPGR Rome.
- Widjeskog, Susanna 2015. Puutarhureita ja puutarhahistoriaa. – Anna Paulina Eklöf, Aaja Peura, David Stokes & Susanna Widjeskog. *Unelmien puutarha. Fredrika Runebergin kukkiva keidas ja hyötytarha*. Porvoon museoyhdistyksen julkaisuja nro 10, 55–60. Porvoo: Porvoon museo.